

KÖZÉPKORI VÁRAK HELYREÁLLÍTÁSA MAGYARORSZÁGON

A magyar műemlékvédelem ma különös gondot fordít a középkori rom- és a még felhasználható ép várak helyreállítására. A gyakorlati munka vázlatos ismertetését tűztem ki célomul, hogy a korábbi — múlt századi és e század első felében készült — helyreállítások rövid bemutatása után az elmúlt néhány év eredményeit foglaljam össze szóban és képekkel.

A múlt század második felében, a historizmus idején fordultak első ízben komoly érdeklődéssel a még fennmaradt középkori műemlékek, templomok és várak felé. A Tudományos Akadémia, műemléki szakemberek — elsősorban Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold és Rómer Flóris —, de számos lelkes hazafi is sürgette történelmi múltunk építészeti maradványainak sürgős megmentését. Váraink helyreállítása érdekében azonban annakidején — talán szerencsére — alig-alig történt valami, bár a vajdahunyadi várban megindult munka szinte nemzeti ügyvé vált, és a visegrádi Alsóvár, Fellegvár, különösképpen az ún. Salamon-torony pürista helyreállítását és királyi vadászslakká való átalakítását még befejezetlenségében is nagy jelentőségűnek tartjuk. A restaurátorok és a hivatalos műemléki hatóság figyelme azonban ekkor mégis sokkal inkább a középkori templomok helyreállítása, jobbanmondva stílszerű megújítása felé fordult. A Műemlékek Országos Bizottsága nem értékelte még eléggé a várakat, amit az első hivatalosnak tekinthető műemlékjegyzékben szereplő emlékek kis száma, valamint a kevés gyakorlati munka egyaránt bizonyít.

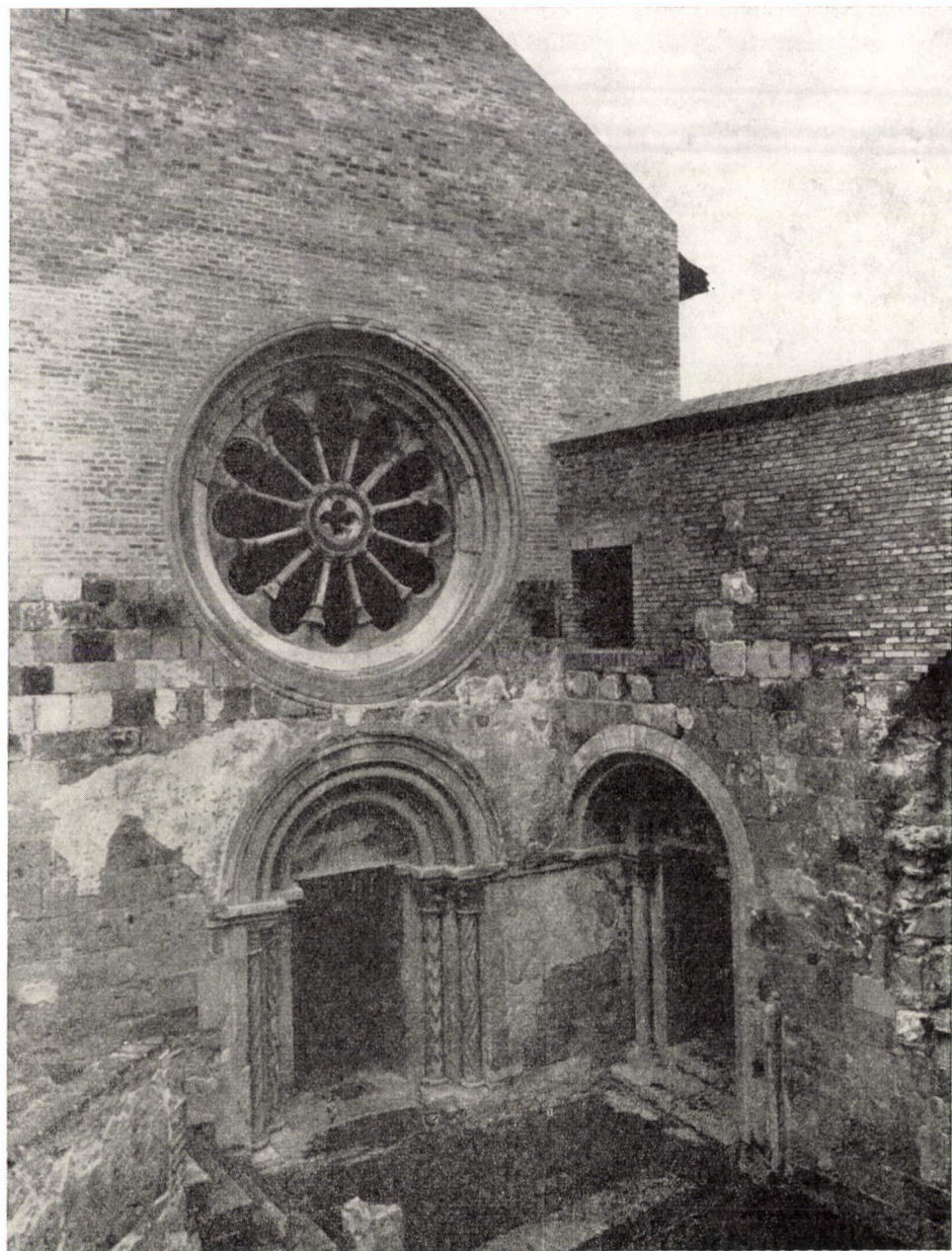
Ez a helyzet a század első felében sem módosult a kívánt mértékben. Az ekkor végzett helyreállítások közül mégis ki kell emelnünk néhány munkát, amelyek mai műemlékvédelmünk gyakorlatára is nagy hatással vannak. Első helyen említenénk a zsámbéki templomrom helyes, korszerű elveken alapuló állagvédelmét, illetve részleges helyreállítását Möller Istvántól. Noha a munka egy középkori templomrom megmentése érdekében folyt, mégis jelentős a rom-élmény maradéktalan fenntartása, a mértéktartó beavatkozás és a pótlások helyenként világos módon való elkülönítése terén.

Visegrádon — ha lassan is —, de szinte folyamatosan végeztek konzerválásokat a múlt században megkezdett feltárások és helyreállítás óta, Lux Kálmán és Schulek János elgondolásai szerint. Elismerve Schulek Jánosnak a Mátyás-palota feltárásában és megtalálásában végzett jelentős munkáját, nem hallgathatjuk el, hogy romantikus helyreállítási módszerével nem érthetünk egyet. Némely kifogásolható munkájára a jelenlegi helyreállítás során nem lehetünk tekintettel.

Annál jelentősebb, nemzetközileg is elismerést kivívó munka valósult meg az esztergomi várban. A rendkívüli gondossággal készült feltárás, a helyreállítás tudományos megalapozottsága, valamint a kiváló érzékkel visszaállított

1. Zsámbék, templomrom állagmegóvása. Helyreállítás tervezője: Möller István
1. Zsámbék, Bestandsicherung der Kirchenruine. Projektingenieur der Herstellung:
István Möller

2. Esztergom, várkapolna kiegészítése. Terv: Lux Kálmán
2. Esztergom, Ergänzung der Burgkapelle. Projektgenieur der Herstellung:
Kálmán Lux

eredeti részek — anastilosis — a mai napig is büszkeségünk. A harmincas években végzett reprezentatív munka egyesítette a korszerű külföldi és hazai műemlékvédelem minden helyes elvét és gyakorlatát: a tudományos előkészítést régészeti és építészettörténeti vonatkozásban, a tudományos alapokra fektetett helyes műemléki elvek szerinti tervezést és a szakszerű kivitelet.

A margitszigeti kolostorrom állagmegóvása és értelmező kiegészítése mellett ki kell emelnünk a negyvenes évek elején megvalósult óbudai katonai amfiteátrum helyreállítását, konzerválását, Gerő László tervei szerint. A fedél nélküli romterületeken alkalmazható módszerek kialakítása terén nagy hatással volt e munka hazai gyakorlatunkra, hiszen mostoha időjárásunk mellett is időtállóan bizonyult. Ugyanakkor szép példája a kis magasságú maradványokkal előkerült romterület egykori kialakítását értelmező kiegészítésének is, miután az amfiteátrum kis hányadának rekonstruktív felépítéséből és a teljes alaprajz bemutatásával az egész emlék elpusztult tér- és tömeghatására egyértelműen következtetni lehet.

A zsámbéki, esztergomi és az óbudai helyreállítások pregnánsan mutatják a magyar műemlékvédelem második világháború előtt kialakult helyes elvi módszerét, szakszerűségét. E munkák száma azonban elenyészően kevés a feladatokhoz képest. Váraink szakszerű helyreállításához pedig e kiváló munkák sem adtak minden vonatkozásban kellő útmutatást. Az említett helyreállítások jellege nem egyezik teljesen a mai feladatainkkal, és így azok a tipikus vár-helyreállítások elvi és gyakorlati módszereinek kialakításához csak közvetve voltak hasznosak. Nem alakult ekkor még ki a középkori régészet és az egyéb műemléki munkák összefonódó gyakorlata sem. Fontos megemlíteni az egyik legfontosabb hiányosságot, hogy Gerő László: „Magyarországi várépítészeti” c. munkájának megjelenéséig — 1955-ig — nem rendelkezünk összefoglaló és egyértelműen világos feldolgozással a várépítészetről általában, és benne várainkról. Csak ezután tudtuk őket fejlődésüknek megfelelően szakszerűen osztályozni: lakótornyokra, belsőtornyos várakra, külsőtornyos várakra, ó-olasz és új-olasz rendszerű erősségekre, illetve erődítésekre. Ezek formája, kialakítása szorosan összefügg a támadás-védelem, a középkori stratégia fejlődésével. Ezután tudtuk a számtalanszor átalakított várakat is periódusokra szétválasztani, az egyes részeket jó megközelítéssel adatok hiányában is időhöz kötni. Megtanultuk a várakat nemcsak külsőségek szerint nézni, ahogy azt korábban a szerzők tették. Könnyedebbé vált csekély maradványokból is megközelítően helyes képet alkotni a vár egykori állapotáról. Az emlékananyag megismerése, a helyreállítandó vár egyes részeinek szétválasztása, a különböző periódusok kormeghatározása, nem utolsósorban az elméleti rekonstrukció miatt is jelentős ez a könyv. A gyakorlati munka szempontjából pedig közvetlenül értékes, hiszen áttanulmányozása minden egyes helyreállítással kapcsolatban elengedhetetlen feltétel, még a legkisebb kiegészítés, állagmegóvás tervezése esetén is.

A gyakorlati munka területén — mint a második világháború utáni műemlékvédelem hatalmas feladata — különösen nagy jelentőségű a budai középkori királyi vár és palota maradványainak helyreállítása. A nagymértékű régészeti feltárás már önmagában is soha nem várt eredményre vezetett, de fontos kísérletnek tekinthetjük a helyreállítást is, a kiegészítés választott módszerével. Olyan terv készült itt, amely lehetővé tette a nagyközönség számára a feltárt maradványok összefüggő bemutatását. A budai vári munka

alapja lett sok más magyar konzerválásnak is, mégpedig az ötvenes évek első felében, akkor, amikor építészetünk egyéb területén zsákutcába került.

Az ötvenes évek derekától kezdve műemlékvédelmünk helyzete a helyes történelemszemlélet és a kulturális értékek megmentésének igényével jelentősen megváltozott, megjavult. A megfelelő anyagi erők, a világosan lerögzített és helyesnek bizonyult elvek mellett, és az említett gyakorlati példák ismeretében váraink helyreállítása szerte az országban megindult. Kezdetben még lassú ütemben, de számos helyen máris jelentős eredményei. A szakemberek

3. Budapest, középkori vár déli rondellája és kaputornya. Helyreállítás tervezője: Gerő László

3. Budapest, Südrondelle und Torturm der mittelalterlichen Burg.
Projektingenieur der Herstellung: László Gerő

kis táborán kívül általánosan elfogadottá vált, hogy a pusztuló várak megmentése, helyreállítása kulturális célkitűzéseink fontos része. És azonkívül, hogy e vármok elmúlt társadalmak életének kézzelfogható bizonyítékai, egyben mai életünk egészébe is beépíthetők, közvetlenül vagy közvetett módon. Egy részüket pedig — a legépebbeket általában — gyakorlati funkcióval is elláthatjuk anélkül, hogy a műemléki szempontoktól el kellene tekintenünk. Ilyen körülmények között váraink tartós megőrzését nagy számban előirányozhattuk: az ismert mintegy 210 hazai emlék közül mintegy 50–60-at szeretnénk az elkövetkezendő tizenöt évben helyreállítani, konzerválni.

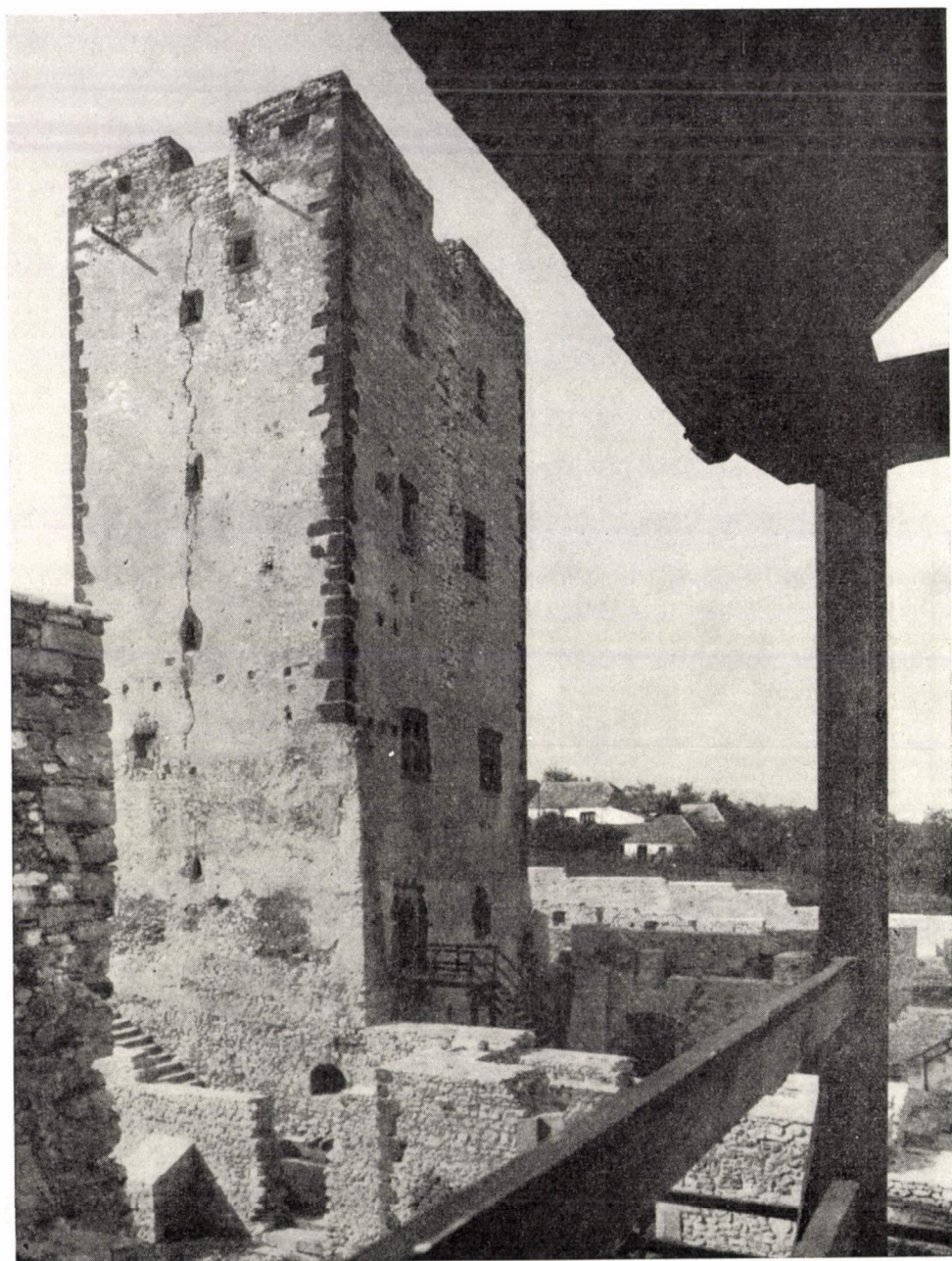
Ma, a néhány készen és sok folyamatban levő munka ismertetésekor még csak kezdeti eredményekről számolhatunk be.

A befejezett munkák közül az 1955–61 között készült nagyvászonyi Kinizsi-vár helyreállítása nagyarányú régészeti munkával párhuzamosan folyt. A négyszögletes alaprajzon épült, XV—XVI—XVII. századok folyamán többször átalakított vár pontos elrendezése, védelmi rendszere csak a teljes feltárás után rajzolódott ki. A helyreállítás során e rendszer világos szétválasztására, térbeli bemutatására törekedtünk. Ehhez a lakótorony és palotaszárnyak állagmegóvása, a kapu előtti védőmű és az elpusztult kápolna tömegének kiépítése járult. A felhasználható belső terekben kiállítás, kőtár készült. A váron belül végzett munkákon kívül lényeges külső tereprendezés, sőt falurendezés is valósult meg, új turistaházakkal, étteremmel. A műemléki munka eredményét hamarosan lemérhettük: az addig elhagyott község — miután a váron kívül helyreállítottuk az itt levő pálos kolostor romjait, a középkori Szent István templomot, egy népi lakóházat — e munkák révén szinte „feltámadt”, környékének leglátogatottabb helyiségévé, az idegenforgalom céljává vált.

Hasonló jellegű helyreállítás készült a sümegei várban, 1956 és 1963 között. Az impozáns hegykúpon álló, XIV—XVII. századok folyamán kiépült belső-tornyos „fellegvár” és a vár bővítéseként keletkezett újabb palotaszárnyak, védőművek nagyarányú régészeti és építészeti beavatkozás eredményeképpen alkotnak most már áttekinthető, világos rendszert. Az értelmező kiegészítésekén kívül tető alá került a belsejében is helyreállított öregtorony és a külső kaputorony. A felmenő falaktól független védőtető készült a legépebben megmaradt ágyútorony — a Köves-bástya —, valamint a feltárás során előkerült néhány részlet, mint például a konyha és kápolna fölé is. Ezekhez hasonló védőtetőket azóta több romterületen is alkalmaztunk, amely egyúttal az alatta levő emlék kiemelését is jól szolgálja.

Ritkaságszámba menő emlékünkhöz az Alföldön a gyulai vár. A XIV—XVI. század folyamán kiépült hatalmas tömegű, négyszög alaprajzú téglavár a helyreállítás után lett ismét élő műemlék. A belsővárnak falai mellé épített épületszárnyakat ugyanis ismét lefedték, kívülről nem jelentkező lapos tetővel. A helyiségek belső helyreállításával keletkező termekben a helyi múzeum korszerű kiállítást rendezhetett a várban. A külső körülmények védőművek feltárásával és a várárok részben megvalósult bemutatásával, valamint az ágyútorony helyreállításával a műemlék visszanyerte sajátos hatását. A műemlék főépülete lett a vár körüli zöldterületben tervezett fürdő- és üdülőnegyednek, amely megvalósulását nagyrészt a várnak és helyreállításának köszönheti.

Legjellegzetesebb vártípusunk egyike, a XIV. században épült várgesztesi. A külsejében zárt tömeget mutató erősség három részre tagozódik:

4. Nagyvázsony, Kinizsi-vár északkeletről. Helyreállítás tervezője: Sedlmayr János
4. Nagyvázsony, Kinizsi-Burg von Nordosten gesehen. Projektingenieur der
Herstellung: János Sedlmayr

5. Sümeg, vár falszorosa és öregtorony. Helyreállítás tervezője: Koppány Tibor
5. Sümeg, Zwinger und Donjon der Burg. Projektingenieur der Herstellung:
Tibor Koppány

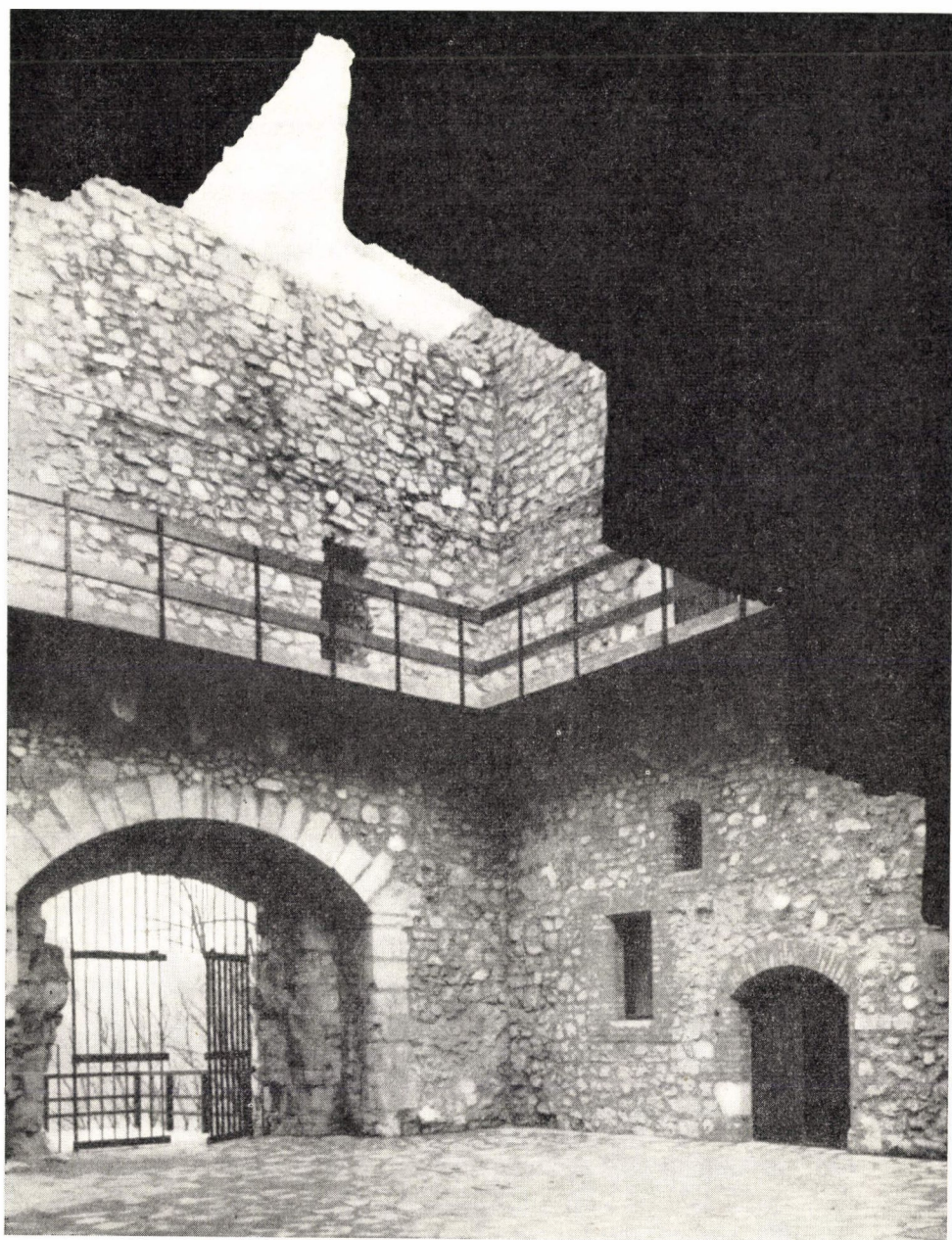
a középben levő várudvarra és ennek két oldalán levő lakóhelyiségekre. A viszonylag épségben megmaradt épület előtti XVI. században keletkezett védőművei csak most láttak napvilágot. A helyreállítás során előkerült részleteken kívül az épület tömege, külső megjelenése szinte alig változott, noha a műemlék a jövőben egyben turistaház is lesz. A helyesen megválasztott rendeltetés a műemléki szempontokat nem sérti, sőt a rom tartós megőrzését közvetlenül elősegíti.

A helyreállított kisvárdai várban létesített szabadtéri színpad a rom-épületek felhasználásának sajátos lehetőségét aknázza ki. Mindenekelőtt a nagyrészt ép, illetve egyértelműen kiegészíthető torony helyreállítása készült el, amelynek belsejében helytörténeti kiállítást rendeztek. A vár egyik megmaradt felmenő fala és másik tornyának keresztmetszetben jelentkező teste lenyűgöző kulisszafalat, lezárást biztosít a szabadtéri színpadhoz. A vár másik három lepusztult szárnyában a nézősorokat helyezték el, amellyel az épület egykori tömeghatását is értelmezni lehetett.

A befejezett várhelyreállítások közül a legnagyobb, és az új felhasználás szempontjából is legjelentősebb a kőszegi Jurisich-vár. A Belváros északnyugati sarkában álló, elővárra és belsővárra tagozódó műemlék napjainkra is tetővel, felhasználható állapotban maradt ránk. A XIV. század elején épült négyсарoktornyos belsővárban lényeges középkori és reneszánsz részleteket

6. Gyula, vár és ágyútorony. Helyreállítás tervezője: Erdei Ferenc
6. Gyula, Burg und Kanonenturm. Projektíngenieur der Herstellung: Ferenc Erdei

7. Várgesztes, vár udvara. Helyreállítás tervezője: Erdei Ferenc
7. Várgesztes, Burghof. Projektingenieur der Herstellung: Ferenc Erdei

8. Kőszeg, Jurisich-vár reneszánsz ablaksora. Helyreállítás tervezője: Sedlmayr János
8. Kőszeg, Renaissance-Fensterreihe der Jurisich-Burg. Projektgenieur der Herstellung: János Sedlmayr

9. Kőszeg, Jurisich-vár északi oldala. Helyreállítás tervezője: Sedlmayr János
9. Kőszeg, Nordseite der Jurisich-Burg. Projektingenieur der Herstellung:
János Sedlmayr

10. Kőszeg, Jurisich-vár udvara, helyreállítás után
10. Kőszeg, Hof der Jurisich-Burg nach der Herstellung

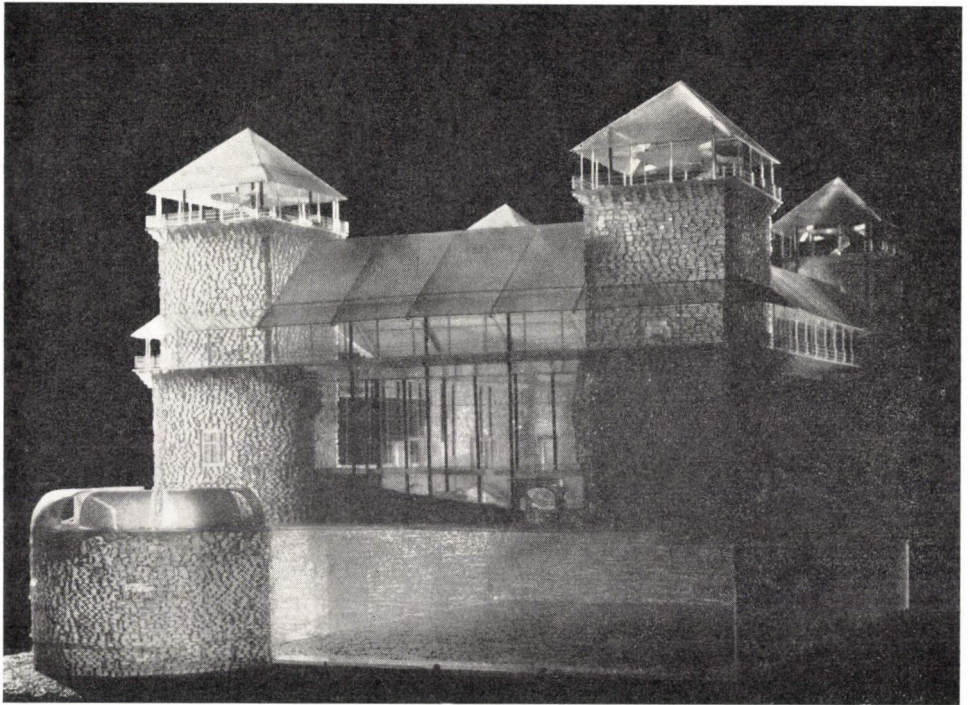
tártunk fel. Az épületekben a Város kulturális centrumát, a múzeummal, kultúrházzal, turistaházzal a vár külső tömegének, homlokzatainak, a lényeges belső tereknek és bennük a feltárt műemléki részleteknek megtartásával és bemutatásukkal sikerült elkészíteni. Egy belső tornyot, a festett gótikus ívsoros falat, valamint a hazánkban egyedülálló rencszánsz ablaksort például a reprezentációs igényeket kívánó előcsarnokban, illetve folyosóban tekintheti meg a látogató közönség. E részleteket barokk falak és boltozatok kibontása árán állítottuk helyre, annak tudatában, hogy a különböző korú részletek is általában jól megférnek egymás mellett, de egybeesésük esetén a nagyobb értékkel rendelkező részek bemutatását tartottuk indokoltnak. Bizonyítani szeretnénk e munkával azt is, hogy épületbe jól beillő új rendeltetés a műemléki szempontok érvényesítését is lehetővé teszi.

Hasonló jellegű, nagyarányú átalakítás, illetve felhasználás folyik jelenleg a siklósi, sárvári, sárospataki, pécsváradai várban és az egervári várkastélyban. E középkori műemlékekben, amelyek a barokkori átalakítások révén viszonylag jó állapotúak, szinte mindenütt akad egy-egy önmagában is jelentős építészeti értékű külön egység, amelyek helyreállítása már meg is történt. A siklósi várban a várkápolna, a sárospatakiban a lakótorony, a pécsváradiban a koraközépkori várkápolna helyreállítása a vár többi részének átépítése közben már megtörtént, ahol a műemléki szempontok minden mást megelőztek.

Az egri várban szisztematikus, nagyarányú feltárás indult meg az elmúlt években, emellett azonban befejeződött a gótikus volt püspöki palota helyreállítása és múzeum céljára való felhasználása. A már a középkorban is többször átalakított épület kutatása, periódusainak egyértelmű szétválasztása sok munkát adott a kutatóknak. A különböző korú sokféle nyílást — kőkeretes ajtókat, ablakokat — mégis sikerült egymás mellett úgy bemutatni, hogy az egész épület új, de szerves egységébe ezek jól beilleszkednek.

Az említett feladatoktól részben eltér a településeket övező középkori városfalak helyreállítása, mint például Sopronban és Kőszegen. E munkálatokat csak most nemrégén kezdtük el, amelyeknek problematikája a régészeti, építészeti munkákon kívül számos várostörténeti és városrendezési kérdést vet fel. A szanalási, rendezési, városképi szempontok összeegyeztetése, a gyakorlatban pedig a tulajdonjogi kérdések és méginkább az avult lakások megszüntetése ma még néha lehetetlen, de a várfalak szakaszosan ütemezhető helyreállítása mégis hamarosan szép sikerre vezet. Ez pedig a munka lendületét is gyorsítani fogja.

Három másik, rommá lett várunkban folyik jelentős helyreállítás, nagyarányú régészeti munkával párhuzamosan, illetve azt követően: a márévári, a boldogkői és a kispánai várban. Ezek problematikája sok vonatkozásban hasonló a már befejezett nagyvázsonyi és sümeği műemlékekével. Egyelőre

11. Diósgyőri vár kiegészítésének modellje. Terv: Ferenczy Károly
11. Ergänzungmodell der Burg von Diósgyőr. Projekttingenieur: Károly Ferenczy

12. Diósgyőr, vár-terv: Ferenczy Károly
12. Der Berg von Diósgyőr. Projektingenieur: Károly Ferenczy

ki kell emelnünk a kishánai vár terveit, amelyen le lehet olvasni az említett kész munkáknál korszerűbb és tisztább álláspontot. A romterületből kinövő toronyépületeken csakis állagmegóvás és a megtekintés érdekében szükséges munkák készülnek, minden felesleges hozzátétet kerülve. A teljes romterület feltárása és értelmes alaprajzjelzés mellett ki kell emelnünk a déli oldalon épülő, felmenő falaktól teljesen függetlenített szerkezetű védőépületet, amely a téli időszakra bezárható oldalfalakkal rendelkezik. Hazai időjárásunk mellett ugyanis bebizonyosodott, hogy a szükséges fagyvédelmet és a csapóeső elleni védelmet csak a zárt épületekkel lehet elérni, a már említett nyitott védőtetőkből levonható tanulságok eredményeképpen. A könnyű, fémszerkezetű épületen belül ezenkívül jó lehetőség nyílik a pusztuló, ásatásból előkerült faragványos kövek és egyéb leletanyag korszerű formában való kiállítására is. A romterületek helyreállítása során ugyanis célunk az, hogy sok-sok szórványdarabot, faragott követ, az összeállítható de pontos helyüket nem megállapítható részleteket ne egy, a helytől idegen múzeumba szállítsák el. Arra törekszünk, hogy mindezek a rommal közvetlen kapcsolatban, értéküket így megnövelve a helyszínen maradjanak. A romterületet tehát egyúttal múzeumi vagy kiállítási területnek is kell tekintenünk.

Jelentős kísérlete a magyar műemlékvédelemnek a modern eszközökkel való teljes, tömegszerű kiegészítés. A négysaroktornyos szabályos négyszög-alaprajzon felépült diósgyőri belsővár helyreállítására és egyben felhasználására Ferenczy Károly készített tervet, amelynek eredményét sajnos csak modellben mérhetjük le. A kishánai várnál említett általános elvi követelményt, amely szerint a romterület egyben saját objektumának múzeuma, kiállítási épülete, ezt a tervező a műemlék külső megjelenésében is kifejezésre juttatja. Az eredeti, megmaradt részleteket, falakat maradéktalanul meghagyja tervében, és a könnyű szerkezeten nyugvó áttetsző tetőt és térelzáró üvegfalakat az elpusztult falak és a teljes tömeg érzékeltetésére használja fel. Az így helyreállítható épületben tágas tereket, nagy bemutatóhelyet nyer, amelyben minden egyes részlet a valóságos vagy kikövetkeztethető helyére, helyes térbeli viszonyok közé kerülne ismét. Mindehhez szerencsés támpontot nyújtanak a magasan álló toronytestek és az épület szabályosabb volta, miáltal az épület eredeti tömege egyértelműen leolvasható.

A közel száz éve megkezdett és kisebb-nagyobb megszakításokkal folyó helyreállítási munka a visegrádi Alsóvár lakótoronyában az elkövetkezendő évben jut el a befejezésig. Az emléket vizsgálva itt a hazai műemlékvédelem gyakorlata szinte végigkísérhető: Schulek Frigyes romantikus-purista módszerétől kezdve napjainkig. A toronynak e század harmincas éveiben megépített, ideiglenes jellegűnek szánt faszerkezete — amelynek képe lassan már megszokottá vált —, 1950-ben elpusztult. A lakótorony helyreállításának igénye most már végérvényesen felmerült, azzal a teherrel súlyosbítva, hogy a korábbi helyreállítási munkákat is valamilyen formában most már figyelembe kell venni. E kööttség mellett mégis az eredeti XIII. és XIV. századi maradványokat tartottuk elsődlegesnek és a korábbi tervek továbbfolytatására egyáltalán nem, de az egyértelműen megállapítható hamis részletek megtartására sem vállalkoztunk. A tömör, súlyos toronytest déli kitörésének pótlására öt-hat évvel előbb is készült terv, Szanyi Józsefé, aki a kontraszthatásra építve, lényegében könnyű üvegfallal vagy vasbetonlamellákkal kívánta a tátongó rést kitölteni. Ehelyett végül is a tömör formában, kőzúzalekos betonból egészítettük ki a tornyot, a homlokzati síkokat továbbfolytatva. A tömeg

13. Visegrád, lakótorony kiegészítése. Helyreállítás tervezője: Sedlmayr János

Fotók: Dobos Lajos

13. Visegrád, Ergänzung des Wohnturmes.

Projektingenieur der Herstellung: János Sedlmayr

Photo: Lajos Dobos

az eredeti formának nagyjából megfelel, a választott anyag azonban egyértelműen elkülönül az eredeti terméskőfalazattól és a múlt században alkalmazott kváderkőtől is. Úgy véljük, hogy e megoldás jelen esetben tömörségével a torony jellegéhez jobban illeszkedik, megfelel a korszerű műemlékvédelem elveinek és nem ellentétes a mai építészeti törekvésekkel sem, amelynek az acél és üveg csak egyik eleme, de nem kizárólagos ismertetője vagy velejárója.

A röviden ismertetett munkák lényegében közös elvi alapon és hasonló gyakorlati módszerek mellett folynak, eltekintve az emlékek sajátágaiból adódó természetes különbségektől. Célunk elsősorban az, hogy a meglévő ismert

műemléket tartósan megőrizzük, a feltárt részeket állagmegóvásban részesítsük. A sajnós ma már csak töredékesen jelentkező várainknál a romélmény megtartására törekszünk, de gyakorta értelmező kiegészítéssel gazdagítjuk az emléket. A romterületek helyreállítása során a faragott kőanyagának helyszínen való bemutatását akár kőtárban, akár védőépületben vagy szabadban szükségesnek tartjuk. Az épebben megmaradt várak helyreállításához kivétel nélkül már valamilyen jól megválasztott rendeltetés elhelyezése, a vár újbóli felhasználásának és esetleg élővétételének igénye párosul. Az egységes elvek kialakítása és gyakorlata annál is inkább lehetséges, miután nálunk a várak tulajdonképpen gazdája, de a helyreállítások feltárása és tervezése jórészt, valamint gyakorlati megvalósítása is egyazon szervezeten: az Országos Műemléki Felügyelőségen belül történik. Tapasztalatunk szerint e lehetőséget kell a továbbiakban még jobban kihasználnunk.

*

Im Vortrag beschäftigten wir uns mit der Methode und der Praxis der Wiederherstellung von ruinösen und noch benützbaren ungarischen Burgen, in erster Linie durch kurze Bekanntmachung bedeutender Beispiele.

In Ungarn hatten die ersten Burgswiederherstellungen im dritten Drittel des vergangenen Jahrhunderts ihren Anfang, in Visegrád und in Vajdahunyad. Im Gegensatz zu diesen puristischen Arbeiten, wirkten aber in erster Linie die Ruinenkonservierungen der ersten Hälfte unseres Jahrhunderts günstig auf die theoretische und praktische Methode der heutigen ungarischen Denkmalpflege: die Freilegung, Bestandsicherung und partielle Ergänzung der Kirchenruine von Zsámbék, der Klosterruine auf der Margaretheninsel und des Militär-Amphitheaters von Óbuda, sowie die Rekonstruktion der Burgkapelle von Esztergom.

Nach dem II. Weltkrieg, bis zum Jahre 1955, waren die Wiederherstellungen am Palast von Visegrád und am mittelalterlichen Teil der Festung von Buda von besonderer Bedeutung. Hier bildete sich die Praxis der richtigen Zusammenarbeit mit der mittelalterlichen Archäologie aus. Vom Anfang der Mitte der fünfziger Jahre an haben wir — mit richtiger historischen Anschauung, auf der Grundlage zeitgemässer Denkmalrestaurierungs-Prinzipien und mit erhöhten materiellen Kräften — die Wiederherstellung zahlreicher Burgen in Angriff genommen. Unter den trümmerhaften, teils unter der Erde gewesenen Baudenkmalern haben wir die Freilegung und die Ergänzung der ziemlich unversehrten Teile folgender Burgen bekanntgemacht: Nagyvázsony, Sümeg, Kisvárd, Máriavár und Kislána. Unter den verhältnismässig wohl erhaltenen, aber umgebauten mittelalterlichen Baudenkmalern haben wir die Herstellung und die praktische Benützung der Burgen von Gyula, Várgesztes, Pécsvárad, Siklós und Kőszeg zur Schau gestellt. Als besonderes Beispiel den mit modernen Mitteln geplanten Ausbau der Burg von Diósgyőr. Schliesslich demonstrierten wir die im Gange befindliche, ihrer neuen Bestimmung entsprechende Wiederherstellung des Wohnturmes von Visegrád, als Gegensatz zu den Plänen von puristischem Charakter des vergangenen Jahrhunderts.